

Le sens de parole

«Людина та образ у світі мови»... Назва цієї книги вибраних статей професора Володимира Калашника містить чотири повнозначних слова — усі вони іменники. На лекціях зі стилістики української мови, що їх читав авторам цієї передмови Володимир Семенович у середині 1990-х років (автори навчалися на різних, але близьких у часі потоках), пригадуємо, йшлося і про питання стосовно доречності та стилістичної виправданості всіляких багатоіменникових конструкцій. Тож нині час спробувати обґрунтувати таку доречність у конкретному випадку.

Таке видання, як оця книга, крім простого збирання воєдино розрізнених досі публікацій, виконує ще одну дуже важливу функцію — загальне окреслення напрямів наукової думки автора, побудова своєрідної системи координат, у яких ця думка перебуває. У цьому розумінні згадані чотири іменники, порушуючи класичну лінійність тексту, творять щось на зразок рози вітрів. Саме так і пропонуємо сприймати їх. Лишаємо читачеві самому проградуювати індивідуальний компас і співвіднести чотири поняття: людина, образ, мова, світ — з осями та напрямками. Головне ж, на наш погляд, у тому, що репрезентовані в збірнику статті відображують неповторні шляхи талановитого вченого саме в цих координатах.

І далі вже не поверхово, як на мапі, а уважно й безпосередньо роздивитись і пізнати ландшафт мовознавчої думки В. С. Калашника можна, знайомлячись із його студіями, об'єднаними у відповідні розділи. Починається цей збірник статтями, у центрі яких перебувають постаті визначних українських мовознавців, чия біографія пов'язана з Харковом і його класичним університетом. Річ тут не тільки в тому, що Володимир Семенович викладає студентам курс історії лінгвістичних учень в Україні і сам робить внесок у написання такої історії. Ідеться передусім про те, що В. Калашник уповні усвідомлює роль праці тих людей, про яких пише, у насиченості сьогочасного інтелектуального середовища, у рівні нашого мислення про мову, у вимогах до наукової праці та її результатів. Олександр Потебня, Юрій Шевельов, Микола Наконечний, Леонід Булаховський... люди цілковито різних біографій, та й університет у їхньому житті був різним, хоч усе це — він, харківський провідний заклад вищої освіти. І якщо вже мати до їхнього світу об'єктивну територіальну причетність, то варто й інтелектуально повсякчас долучатися до думки, до наукової та життєвої позиції тих особистостей. Цим надихнуті і водночас про це нагадують праці В. С. Калашника з історії українського мовознавства.

Помітно, що і в спадку попередників, і у власних спостереженнях над мовою для професора Калашника особливо значущими є лінгвопоетичні та лінгвоестетичні аспекти. І ще в той час, коли далеко попереду були монографії й одне з чільних місць у думкопросторі харківської філології, цей інтерес у науковця вже сформувався. Інтерес до слова художнього, яке доречно розглядати не в системно-структурних параметрах, а в якнайширшому контексті — від реченнєвого до історичного. А максимально виразним і привабливим для дослідника на тому етапі став контекст іще й різномовний. Звідси виросла тема кандидатської дисертації — мова українських перекладів творів Максима Горького. Цю тему В. С. Калашник, тоді викладач кафедри української мови Харківського університету, сформулював для себе, почавши

працювати у вищій школі після дев'яти років успішної праці в школі середній. Свою роль відіграв і вищезгаданий історичний контекст (Максим Горький два літа наприкінці XIX століття провів у рідному селі Володимира Семеновича — Мануйлівці, і письменника там шанували не лише через всесоюзну «класичність», але й завдяки пам'яті про живі контакти), проте акцентувати варто передусім контекст науковий. З огляду на те, що йдеться про кінець 60-х — початок 70-х років, можемо сказати тепер (ризикуючи давати оцінки добі, коли нас самих навіть не було ще на світі): свою першу інтегральну тему дослідник-початківець таки може захувати собі в безперечний актив навіть із сьогоденного погляду. Належність Горького до соціалістичного канону, яка забезпечила позитивне сприйняття теми, не заперечує того, що його тексти, вагома частина літературного доробку, — це блискучий вияв романтичного світогляду, декларація активної особистості, наснаженої вірою в позитивне перетворення життя, що задекларовано в мові низки художніх творів. Не маємо сумніву: саме це вабило філолога Володимира Калашника, романтичного й інтелектуально-сповненого бажання заглиблюватись у таке слово, яке суголосне прагненню до незвичайного, яскравого, непересічного в житті, — тим більше, що життя те було багато в чому затиснуте стандартами радянського ладу й вимогами до радянської людини. Частина кандидатської дисертації присвячена й функціонуванню та передачі українською мовою різнополюсних експресивних засобів (високих та низьких) і в більшою мірою реалістичній короткій прозі Горького, де дослідника цікавили зіткнення та взаємодія мовних одиниць різної маркованості в єдиному художньому макроконтексті. Ну а в цьому виданні пропонуємо читачеві розвідки, так би мовити, «раннього Калашника про раннього Горького», де науковець ставив за мету простежити відтворення найважливіших точок вербальної напруги та експресії саме романтичних оригіналів в українських перекладах — українське звучання пристрасного пориву масштабно-легендарних горьківських персонажів.

Загалом розділ «Перекладознавство» в цьому збірнику засвідчує, що інтерес до перекладного слова не полишає В. С. Калашника протягом тривалої наукової діяльності. Учений долучається до дискусії на сторінках журналу «Прапор», згодом оцінює нові набутки українських перекладачів зі слов'янських мов, ще згодом розмірковує над проблемами адекватності й безеквівалентності в художньому перекладі, і щоразу всі ці праці дозволяють бачити в малих, часткових випадках проєкції серйозних, проблемних питань, у теоретичному розв'язуванні яких варто прислухатись і до низки цінних зауважень, зроблених у поданих тут статтях.

Великий блок досліджень з лінгвопоетики досить складно узагальнити, не зводячи розмаїтих спостережень та висновків ученого до спрощених і обмежених формулювань. Тому зробимо лише кілька зауважень. Хоча традиційний методико-термінологічний апарат стилістики дослідник використовує в статтях, написаних у різні роки, аж до найсвіжіших, загалом у його працях простежується поступовий рух до проблем мовної картини світу, дискурсу, інтертекстуальності. У багатьох студіях В. С. Калашник застосовує свої теоретичні розробки, презентовані в докторській дисертації (присвячена українській поетичній фразеології й афористиці ХХ століття, захищена 1992 р.), апробуючи їх на різномірному матеріалі. Та й у цілому круговид мислення, вироблений у ході систематичної праці над поетичним словом, дозволяє бачити явища виразно і доглибно. Досить прочитати, наприклад, блискучу розвідку «Образно-смысловая едність як засіб і знак у поетичній мовній картині світу» (2001), щоб побачити, яким простором для відкриттів може бути невелике поєднання кількох слів; і в терміні «мікрообраз», яким послуговується дослідник, унаслідок фахового лінгвістичного аналізу безповоротно редукується сема 'малість' (дозволимо собі скористатися дослідницькою метамовою в стилі оглядуваних праць!) і нестримно нарощується сема 'неповторність'; а справа дослідника — цю неповторність, винятковість простежити, зафіксувати й розкрити. От уже справді: скільки ангелів уміщується на кінці голки? скільки смислів і почуттів — у слові?..

Володимирові Калашнику йдеться про речі, принципові для світовідчуття як відчуття слова (до останнього словосполучення ми ще повернемося наприкінці передмови), якщо вже не тільки інтертекстуально визнавати поезію «завжди неповторністю», а ще й намагатися сприймати й переживати її таким дотиком до душі, який є підстави називати «безсмертним».

Загалом, напевне, наукове обличчя кожного мовознавця так чи інакше визначається тим, які загадки конкретно йому ставить мова-Сфінкс. І тут на перший план для Володимира Семеновича виходять кілька питань, які хвилюють його всерйоз. Про те, як, у який дивовижний спосіб творяться певні поєднання слів і образів, що стають стійкими й афористичними і набувають здатності вийти за межі контексту, в якому народилися. Про те, як традиційні словесні знаки фольклорного походження наповнюються новим змістом і перевтілюються, зберігаючи ніби звичну форму. І найзагальніше — про те, яким є рух мови в естетичному напрямі, чим він зумовлюється і чого нам від нього чекати...

Намагаючись не профанувати поетичні образи переведенням у науково-раціональний простір, поет і лінгвіст В. Калашник час від часу

не забуває нагадати: ми маємо змогу лише наблизитись до сутності поетичного слова, та не пізнати його до кінця. Але й розуміти, що мова не обмежується лише законами поєднання знаків, а розкривається в культурному контексті — це вже чимало, і якнайширші культурні знання необхідні дослідникові, котрий прагне працювати з поетичним словом.

Ще два розділи книжки демонструють нам інші грані науковця, а водночас нерідко містять перегуки зі статтями інших змістових блоків. Ключовими словами «самобутність української мови» і соціолінгвістичним вектором позначена низка праць В. С. Калашника, репрезентована в цій добірці кількома найвагомішими. А поза тим — численні виступи, публікації, повсякденні вчинки, що засвідчують, наскільки важливим для цієї людини є соціальний статус української мови, її повноцінне функціонування. Лише три статті в цьому виданні присвячені термінології, що також дає тільки часткове уявлення про те, як насправді багато робить Володимир Семенович у сфері термінознавства. Фактом є його участь в укладанні словників, а ще варто наголосити на незліченних консультаціях, даних стосовно того чи того терміновживання, а часто й ширше — щодо концептуальних термінологічних питань.

...Науково-викладацька біографія Володимира Семеновича Калашника позначена кількома роками роботи у Франції (університет м. Бордо). Але заголовок цієї передмови — данина не так франкофонії автора цієї книжки, як щасливій полісемії, втілити яку дає змогу мова Вольтера і Ролана Барта. Про **значення і смисл** слова написав сам професор Калашник у статтях, уміщених у цьому виданні і не тільки, а от про неповторне **чуття** слова, яке, власне, і зробило автора книжки тим, ким він є, яке все життя з ним, удосконалюючись і надихаючи інших, — про нього випадає сказати нам на завершення цієї передмови.

*Галина Губарева
Роман Трифонов*